

AZERBAJCAN'IN GELENEKSEL KÜLTÜRÜNDE ETNİK BİR İŞARET OLARAK MİSAFİRPERVERLİK

HOSPITALITY AS AN ETHNIC MARKER IN TRADITIONAL AZERBAIJANI CULTURE

Fatma GANİYEVA*

ÖZ: Misafirperverlik, aile ve aile yaşamı ile yakın etkileşim içinde oluşan geleneklerden biridir. Bundan hareketle her milletin misafirperverliğinin ayrılmaz bir şekilde yaşamı ile bağlantılı olduğu söylenebilir. Misafirperverlik, insanların günlük yaşamlarında, yani yaşamları sürecinde sahip oldukları koşulları, aynı zamanda diğer insanlarla etkileşimlerini ifade eder. Bununla birlikte eşyaların hem maddi, hem de manevi ihtiyaçları karşılamak için nasıl kullanıldığını ve son olarak bu süreçte önemli bir unsur olan davranış kurallarını anlamak da önemlidir. Dolayısıyla sözü geçen konular sosyal, ekonomik ve günlük yaşam ile ilgili konuları içerir. Misafirperverliğin modern yorumunu incelerken, kültür tarihinden günümüze kadar korunmuş ve aktif olarak yorumlanmış pek çok sembolle karşılaşırız. Dolayısıyla, misafirperverlik geleneğini tanımlamadan önce, bugün gerçek kutsal anlamını kaybetme tehlikesi yaşayan, fakat farklı okunarak korunan sembolleri görebiliyoruz. Bu tür simge vektörler mutlaka ev, maddi, manevi kültürel öğeler, diyalog, genellikle karşılıklı minnettarlıkla ifade ediliyor. Toplumun her alanında meydana gelen hızlı gelişme, her şeyden önce gelenek ve göreneklerdeki yeniliklere yansımaktadır. Bu yenilikler geleneksel kaynaklardan yararlınsa da, biçim olarak modernize edilmekte ve insanların mevcut ihtiyaçlarına göre uyarlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan misafirperverliği, gelenekler, etnik belirteç, toplum, maddi kültür, manevi kültür.

ABSTRACT: Hospitality is one of the traditions formed in close interaction with family and family life. The customs of hospitality and other welfare characteristics existing in each folk are fulfilled mutually. Hospitality is a custom that combines the conditions of daily lives of people, that is, their life. This custom also involves relationships that arise between people. This tradition includes methods of using items that serve to pay for either material or moral requirements and a sequence of rules of behavior that form the basis of this process. So, these include social, economic and domestic issues. When examining the modern interpretation of hospitality, we encounter many times in the history of culture that many symbols have been preserved and actively interpreted to this day. So, before we get acquainted with the tradition of hospitality, today we come across symbols that may lose their original meaning, but are preserved in a different usage. Such symbol-vectors are absolute - examples of home, material, spiritual culture and dialogue, often expressed in mutual gratitude. The rapid development taking place in all spheres of society is first of all reflected in the innovations in custom and traditions. Although these innovations benefit from traditional sources, they are being modernized in form and adapted to the existing needs of the people.

Keywords Azerbaijani hospitality, traditions, ethnic marker, society, material culture, spiritual culture.

* Arş. Gör. – Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi / Bakü- Azerbaycan fatime.geniyeva@gmail.com (Orcid ID: 0000-0003-0914-189X)

Giriş

Gelenek ve görenekler kişinin sosyal varlığının bireysel biçim mekanizmasını ortaya çıkarmak, insanlar arasındaki mevcut ilişkileri incelemeye ve belirli koşullar altında bu ilişkilerin yeni bir alışkanlık ortamına dönüşmesine sebep olur.

Gelenek ve görenekler, bir yandan bilinçte, diğer yandan insanların eylem ve davranışlarında yansıyan etnik psikolojinin karmaşık bileşenleridir. Aynı zamanda ilk olarak pratik hayatta bilinç yoluyla oluşma ve onaylanmalarına rağmen çoğu bilinçsizce taklit yoluyla insanlar tarafından asimile edilmektedir. Bununla birlikte, sonraki nesiller bir kuralın veya normun amacını ve gerekliliğini gözden geçirir, akıllarında yalnızca eylem algoritmasını ve bu davranış biçiminin uygunluğu fikrini bırakır. Akılda sadece ritüel, gelenek veya görenek kalır. Etnik gelenek ve görenekler, etnik toplumun uzun vadeli yaşam deneyimine dayanan, her bir üyesinin ihtiyacına dönüşmüş, günlük yaşamda sağlamlaşmış, nesilden nesile aktarılan, insan davranışı, hareket, iletişim özellikleri ve kuralları olarak kabul görmesi hiç de tesadüfi değildir (Platonov, 1993: 40-41).

Etnik belirteç, bir etnik grubu diğerinden ayıran bir işarettir ve gruplar arasındaki sosyal sınırları korumanın bir yoludur; Bu etnik grup tarafından paylaşılan alan, tarih, dil, semboller vb. olabilir. Etnik belirteç, etnik gruplar arasındaki sosyo-kültürel sınırları destekleyen bir faktördür.

İ. İ. Kuşner, etnik sınırların yalnızca kullanılan dille değil, aynı zamanda günlük yaşamda ve yüzyıllar boyunca oluşan insanların maddi ve manevi kültüründe yansıtılan yaşamın tüm karmaşık özellikleriyle de tanımlandığına inanıyor (Sovetskaya Etnografiya 1949: 48). Devlet ve idari sınırların aksine, etnik sınırlar nadiren iki etnik grubu sürekli bir çizgide ayırır; Çoğu zaman, komşu halkların etnik sınırları kesişerek geçiş bölgelerinde etnik olarak karışık bir nüfus veya yabancılar içerisinde milli adalar oluşturarak etnik olarak geçid grubu veya halkın yerleştiği sınır bölgesi hazırlıyorlar (Sovetskaya Etnografiya, 1949: 48).

Her şeyden önce, bugün hiçbir etnik topluluğun diğer halklardan mutlak izolasyon içinde var olamayacağı gibi, bir kişinin de başkalarıyla herhangi bir etkileşim olmadan yaşayamayacağı belirtilmelidir. Deneyimsel olarak belirli bir derecede her bir etnik topluluk diğer etnik toplumların kültürel başarılarını kabul etmeye açıkken, aynı zamanda kendi kültürel başarılarını ve değerlerini de paylaşmaya hazırdır. Ancak ne yazık ki, kültürlerarası ilişkiler, etkileşim halindeki tüm etnik gruplar için her zaman olumlu sonuçlar veremez. Kültürlerarası ilişkiler tarihi, farklı etnik toplulukların ve grupların birbirleri tarafından kabul edilemez olduğu birçok duruma tanık olmuştur. Genel olarak hem bireyler, hem de etnik gruplar birbirlerini iyi anlayabilirler, ancak ortak bir dil bulamayabilirler. Bu nedenle, şu anda araştırmacıların ilgisini çeken soru sadece herhangi bir halkın özellikleri değil, aynı zamanda farklı halkların ve kültürlerinin etkileşimi sorunudur.

Bu nedenle, etnik sınırlar içerisinde herhangi bir özelliği ayrı bir etnik topluluğa atfedilemez. Bu bakımdan anahtar, etnik sınırı oluşturan bir özelliğin varlığıdır. Sonuç, herhangi bir etnik grubun üyeleri arasındaki tezahürünün doğasıdır. Bir bütün olarak misafirperverlik, böyle bir işaret gibi düşünülebilir.

Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın amacı misafirperverlik geleneğinin azerbaycanlıların etnik kimliğine ilişkin olduğunun tespitidir. Çalışmada takip edilen ana konu olarak Azerbaycan misafirperverliğinin öğrenilme tarihi, bu geleneğin geleneksel ve modern kültür esnasında aile, tören ilişkilerinde daha belirginliği gündeme getirilmiştir. Araştırmada geleneksel toplumun önemli bileşenleri olan maddi kültür örneklerinden ve Azerbaycan misafirperverlik geleneğinde konuklara ikram edilen yemeklerden bahsedilmiştir.

Çalışma ile ilgili takip edilen yöntemler karşılıklı ilişkiler kapsamında incelenerek yorumlanmıştır. Azerbaycan misafirperverliğinin toplu şekilde incelenmesi amacıyla gelenekle ilgili detaylı şekilde bilgi veren yabancı seyyahların kitaplarına, bu alanda yazılmış Azerbaycanlı araştırmacıların kaynak eserlerine müracaat edilmiştir. Bunun dışında Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi'nde muhafaza edilen, etnik hafızanın şekillendirilmesini ve halkın etnik kimliğinin oluşumunu bir dereceye kadar etkileyen maddi kültür örnekleri olan etnografik eserler incelenen kaynaklar arasındadır.

1. Azerbaycan Misafirperverliği Hakkında

Misafire karşı dikkat tarih boyunca dünya halklarının büyük kısmında mevcut olmuştur. Azerbaycanlıların geleneksel kültüründe misafir ve misafirperverliği ifade eden sayısız örnek vardır. Sadece misafirin kullanımı için ev eşyalarını ayırması ve saklaması, misafirler için özel bir oda tahsis edilmesi ve sadece misafir geldiğinde kullanılması vb. örnekler, Azerbaycanlıların etnik kültür ve zihniyetinde misafirperverliğin tarihi yerinin bir göstergesidir. Azerbaycan misafirperverliğinin bir belirteç olarak incelenmesi, bu geleneğin ilk olarak ülkeye gelen her bir seyyahın izleniminde bahsedildiği gerçeğine yansımaktadır.

XIX. yüzyıl kaynaklarında Azerbaycanlıların misafirperverliği hakkında pek çok edebi bilgi vardır. Azerbaycan'ın Rusya ile birleşmesinden sonra yerel halkın misafirperverliği, Azerbaycanlıların hayatını tanıyan Rus yetkilileri şaşırtmıştır. Son iki yüzyıldan bahsederseniz, Bakü ve diğer şehirleri ziyaret eden bilim adamları ve gezginler sadece şehrin ekonomik ve sosyal durumuyla değil, aynı zamanda nüfusla yakın temas halinde olarak, onlarla iletişim kurmuş, karakter ve doğayı dikkatle incelemişler.

1832'deki Guba vilayeti ile ilgili, "onların övgüye değer özellikleri (Guba vilayetindeki Müslüman nüfustan bahsediyor) dini kurallara ciddi şekilde uymak, misafirperverlik, himayecilik ve zulüm gören insanlara barınak sağlamaktır" söylüyor (Şnitnikov, 1958: 332). 1830'larda Guba vilayetini inceleyen bir başka araştırmacı şöyle yazmıştır: "Hemen hemen

her evin temiz bir misafir odası vardır." (Lekqobitov, 18366: 129). Şirvan vilayetini anlatan aynı yazar şunları kaydetmiştir: "Tatarların (Azerbaycanlıların) misafirperverliği kutsaldır: Herkes, olabildiğince çok ve daha iyi misafir ağırlamayı kendi borcu olarak görmektedir." (Lekqobitov, 1836a: 82). XIX. yüzyıl Fransız sosyolog ve coğrafyacı E. Reclus'un Azerbaycan halkının haysiyetiyle ilgili şöyle yazmıştı. "Güney Kafkasya'da yaşayan Azerbaycanlılar, Kafkasya'daki hiçbir halka özgü olmayan nitelikleri var. Böylesine ender ve özverili bir samimiyet, aşırı nezaket ve misafirperverlik sadece kendilerinde bulunabilir. Azerbaycanlılar, Kafkasya'da kültürün yayıcıları olarak kabul ediliyor (Azerbaycan Etnoğrafyası, 2007: 6). 1856'da Bakü'yü ziyaret eden ünlü Rus yazar A.F. Pisemski de, Azerbaycanlılar ile ilgili güzel sözler yazmıştır: "Onlar Astrahan Tatarlarına benzememelerine rağmen Tatar olduklarını söylediler. Dağlı, Lezgi özellikleri kıyafetlerine, vücut yapılarına ve asil askeri yüz hatlarına yansımış durumdadır." A. Anisimova'nın 1906'da yayınlanan "Kafkasya" adlı kitabında Azerbaycanlılar ile ilgili şu fikirler yer almaktadır: "Onlar (Azerbaycanlılar) ahlak ve gelenekleri bakımından Gürcülerden farklıdır. Çok bağımsız halktır. Herkesin yüzü ciddidir. Onurlarını anlıyorlar. Birbirlerine saygılı davranırlar. Onlarda başka hiçbir yerde olmayan dürüstlük bulacaksınız. Misafirperverler. Bahçıvan, bostancı, çiftçi olarak Kafkasya'daki tüm insanlardan üstündürler. Tarlada ve bahçede çok çalışıyorlar (Qılman, 2006: 68).

XIX. yüzyıl Fransız yazar Aleksandre Dumas eserinde Azerbaycan misafirperverliğinden şöyle yazmıştır: "Azerbaycan'da herhangi bir kapıyı çalarsanız ve yabancı olduğunuzu söylerseniz, ev sahibi size kalacak bir oda verir ve kendisi ailesiyle birlikte küçük bir odaya yerleşir. Ayrıca, evde kaldığınız süre boyunca (bir, iki, üç hafta) sizi muhtaç bırakmazlar. Misafir evden çıkıp ayrıldığında, ev sahibi onun önüne geçer ve "lütfen bir gün daha kalın ve bizi sevindirir, yarın gidersiniz" der (Dumas, 1985: 51).

Misafirperverliğin gerçekleştirdiği farklı sosyal işlevler arasındaki temel olanı bilgi alışverişini organize etme süreci olduğunu belirtmek gerekmektedir. Geçmiş dönemlerde bilgi kaynaklarının çok zayıf gelişiminden dolayı, insan, toplum, kültürler arasındaki bilgi alışverişini seyahatler aracılığı ile mümkündü.

Misafirperverlik geleneğinin uygulanmasında insan faktörünün analizinde, özellikle küreselleşme çağında modern toplumdaki farklı birey ve grupların rolünün belirlenmesinde üç öge önemli bir rol oynamaktadır. Bu faktörler birey, toplum ve doğal olarak bilgi teknolojisidir. İsimleri belirtilen faktörler tamlığı düzenleyerek XXI. yüzyılın temel stereotiplerini oluşturur. Bireyin toplumdaki teknoloji kullanımından elde ettiği bilgiler, onun herhangi bir ortamda adaptasyon kabiliyetinin genişlemesini etkiler. Toplumun bir parçası olan birey veya grup, herhalde durumun yaratıcısı ve tüketicisi olarak temsil edilir.

Misafirle ilgili halk dilinde böyle bir ifade oluşmuştur. Örneğin literatürde ölen bir kişi için "evine gitti, biz burada misafiriz" gibi ifadeler var. Mezarlıkta herhangi bir ölüyü ziyaret etmek bile onun evini ziyaret etmek anlamına gelmektedir. Veya herhangi bir yaşlı veya hasta için "dokunma, dokunma, misafirdir" ifadesi de bu kalıptan ifadelere aittir.

2. Misafirperverlik Geleneği ve Maddi Kültür Örnekleri

Çağdaş dönemlerde, etnik işaretler, semboller, ulusal gelenek-göreneklere korumak için hem maddi, hem de manevi kültür örnekleri, halkın geçmişini, tarihini ve kimliğini ifade eder. Misafirin ağırlanmasında çeşitli maddi kültür örnekleri müstesna bir öneme sahiptir. Geçmişte misafirleri selamlamak için kullanılan eşyalar modern zamanlarda dekorasyon olarak kullanılmıştır. Bu, doğal olarak dönemle ilgilidir.

Çeşitli tabaklar, halkın geçmiş dönemlerde var olan el sanatları, hayat felsefeleri ve zevkleri hakkında geniş bilgi verir. Azerbaycan halkının misafirperverliğinde kullanılan aftafa-leğen, bazı evlerde hediyelik eşya olarak kullanılmaktadır. Sözü geçen kültür örneği misafirlere yemek öncesi ve sonrasında ellerini yıkamaları için getirilirdi.

Aftafa cam sürahiye benziyordu. Şekilce gövde ve ağız kısmı dar, orta kısmı geniş oluyordu. Ağız kısmında bir boru ve arka kısmında ise tutacağı vardı. (Resim 1)

Resim 1. Aftafa-leğen. XIX. yy. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi.

Satıl, geçmişte tüm ailelerde kullanılmaktaydı. Büyük, küçük ve orta boyları mevcuttu. Satıl desenli, yazılı ve sade oluyordu. Hamam ve şerbet için kullanılan satıl çeşitleri çok büyüktü ve şekil olarak farklıydı. Hamamlarda satılın kapaklı şekli kullanılıyordu. Düğünlerde büyük satıllara şerbet dökerek fincanlarda misafirlere dağıtılırdı (Xatisov, 1894: 23).

Suyun pınar, nehir, havuzdan getirilmesi için kullanılan bakır eşyalar içerisinde güğüm, satıl, sürahi ait edilmekteydi. Adı geçen eşyalar tek kulplu eşyalar grubuna ait oldukları için, insan gücünün yeteceği kadar su kapasitesine sahiptirler. Ağırlıklı olarak omuzda ve elde taşınan bu su kapları uzun boyundur. Güğüm ve sürahiler sadece su taşıyacak şekilde

tasarlandığı için üzerlerindeki desenler minimumda tutulurdu. Satıl ise daha çok su, süt ve şerbet dökmek için kullanıldığından daha dekoratiftir. Bakır kaplardaki desenlerin zenginliği, mükemmelliği ve yoğunluğu, sahibinin ait olduğu sosyal sınıfa, müşterinin zevkine ve bakırcıların beceri düzeyine bağlıydı.

Resim 2. Satıl. XIX yy. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi.

Geleneksel bakır ürünler arasında sofrta takımları ayrı bir grubu oluşturuyordu. Bir grup sofrta takımı (cam, kase, tabak, sahan, fincan, şerbet bardağı, piyale, küçük kase vb.) bireyseldi ve bir kısmı (küçük sini, derin tabak, tepsi, sini, serpuş tabağı (yemeğın isti kalması için üzerine bırakılan tapak) vb.) kollektif kullanılan eşyalardı (Mustafayev, 2009: 194). Cam, yuvarlak, büyük, orta ve küçük boyutlarda yapılmış, içi sade ve dışı desenli şekilde hazırlanırdı. Çoğunlukla masada kullanılırdı. Bazen cam içerisine "göy gilabı" (eskiden sabun yokken çamaşır yıkamak ve yıkanmak için kullanılan gil türü) içerisinde hamama götürülürdü. Günlük yaşamda camdan su veya çay içmek için kullanılıyordu. Aynı zamanda camlarda sofraya ayran, yoğurt servis ediliyordu.

Resim 3. Cam. XVII yy. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi.

Geçmişte her Azerbaycanlı ailenin evinde kullanılan mutfak eşyaları - kaşıklar, şekerlik, oklava, merdane, havanlar vb. yerel marangozlar tarafından yapılmıştır. O dönemde sadece tahta kaşıklar değil gümüş kaşıklar da bulunmuştur. Daha zengin ailelerde gümüş kaşıklar kullanılırdı.

Resim 4. Kaşık. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi.

Maddi kültürün bir başka örneği de dönemin ünlü ve güzel ev eşyalarıdır. Günümüzde Azerbaycan köylerinde çok ender evlerde bulunan sandığın artık sembolik bir anlamı var. (Resim 5) Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde gelin giden kızlara hediyeler verilirdi. XX. yüzyılın 20-50'li yıllarında kızın geleneksel hediyeleri (çeyizleri) lamba, ayna, yorgan, döşek, yastık, halı, yolluk, tabak, gelin tarafından desenlerle süslenmiş el sanatları, çorap, sandık, dolap, masa ve ayrıca ev eşyalarıydı. Nargiz Guliyeva'ya göre çeyizin içeriği 1960'lardan sonra değişmeye başladı. Özellikle 70'li ve 80'li yıllarda bir veya iki takım mobilya eklendi (Guliyeva, 2011: 87).

Erkek evinden evli (eşi, oğlu, kızı) olan bir kadın geline sunulan hediyeleri göstermeye başlardı. İlk başta başörtüsünü gösterir ve şöyle dedi: "Bu gelinin yazması!" Allah hayırlı etsin. Görenler görmüş, görmeyenler görsün." Böylece geline verilen her şey gösterilirdi; Sonra bohçaya geri bırakılırdı. Daha sonra, damadın annesi bohçaların üzerine para atardı. Kız annesi de aynı miktarda parayı atar ve sonra toplanan tüm akrabalar, gelin ve damadın tanıdıkları aynı işlemi yaparlardı. Damat ve gelinin annesi böyle günlerde kimin ne kadar para verdiğini akıllarında tutar ve onların evinde de düğün törenleri zamanı geri öderlerdi. Törenin sonunda eşyalar başka bir odaya götürülerek sandığa yerleştirildi. Sandığı kızın annesi kilitler ve anahtarlar kızın annesine verilirdi (Azerbaydjantsı, 2017: 437).

Resim 5. Sandık. XIX yy. Milli Azerbaycan Tarihi Müzesi

Çağdaşlığın, zevklerin değişmesi nedeniyle bu sanat eserleri geçmişte var olsa bile, insan tefekkürünün, yüzyıllar içerisinde oluşan halk yaşam tarzının bir göstergesidir. Bugün bu eşyaların çoğu Milli Azerbaycan Tarih Müzesinde korunmaktadır. Bu ev eşyalarının müzede değerli bir eşya olarak sergilenmesi, ziyaretçilerin ve gençlerin Azerbaycanlıların maddi ve manevi

kültürünün oluşumunda önemli etnik belirteçlerin tanınmasına yol açmaktadır.

Bütün bir sistem olarak misafirperverlikte hem manevi hem de maddi kültür örnekleri geniş şekilde yansıtılıyor. Misafirperverliğin bu iki alanda öğrenilmesi, uygulamasında maddi ve manevi üretimin varlığına işaret etmesinden kaynaklanmaktadır. Bildiği üzere, maddi kültür örneklerine yaşam konutları, ev eşyaları, kıyafetler aiddir. Bunların her biri misafirperverliğin organizasyonu ile ilgilidir. Öncelikle misafiri karşılayacak bir ev mutlaka olmalı ve ardından ev eşyaları bu süreçte ana etkenler haline geliyor.

Bildiği üzere, geçmişte hem köylerde, hem de şehirlerde evde yerde oturmak geleneği mevcuttu. Yere halı, yolluk, kilim serilir, rahat oturmak için minderler yerleştirilirdi. Bu açıdan misafir evlerinin iç düzenine ve zengin evi ile fakir ev arasındaki farklılıklara dikkat çekmek önemlidir (Eliyeva, 2010: 106). XXI. yüzyılda da hem şehir, hem de köy evlerinde yere halı, yolluk serilmektedir. Tebriz, Erdebil, Gence halıları çağdaş Azerbaycan ev dekorasyonunun temel eşyalarından biridir. Etnografik gözlemler gösteriyor ki, yerde oturma geleneği, Abşeron'da ve Azerbaycan'ın diğer bölgelerinde hala korunmaktadır. Fakat minder kullanımı eski nesiller arasında yaygındır. Modern dönemde, zengin ve fakir bir ev arasındaki farklılıkları, evin genişliği ve tasarımı ile misafirlere sunulan sofraya belirlemektedir. Örneğin, aile reisi, seçkin veya yaşlı misafir için, evin baş köşesine "nazbalış" (kuş tüyünden yastık) yerleştirilirdi. Nahçıvan bölgesindeki "tenebi evleri" (misafir için düzenlenen büyük odalar) evin baş köşesine "şahnışin" veya "şanişin" deniyordu (Azerbaycan Etnografyası, 2007: 82).

Şirin Bünyadov'a göre, misafirlerin rahatını sağlamak, her şeyi düzenlemek, yemek hazırlamak ve düzen oluşturmak tek bir kişinin sorumluluğu değildi. Evin düzenlenmesinde ve misafirlerin kabul edilmesinde ailenin her bir üyesinin kendi görevi vardı. Beklenmeyen misafiri de düşünen ev sahibi her zaman ilave yiyecek ve erzak barındırırdı (Bünyadova, 2005: 48-49).

3. Kimliği Oluşturan Bileşenler - Yemek

Misafirperverlik geleneğinin bir tür belirleyici olması, bu belirteçlerin çağdaş dönemlerdeki bazı değişikliklere rağmen, belirleyicilerin gelenekler çerçevesinde geliştiğini göstermektedir. Bu tür belirleyicilerin varlığı, halkların büyük kısmında onları birbirinden ayıran özelliklerin olduğu gerçeğini doğrulayan faktörlerden biridir. Öncelikle bu faktör misafire sunulan masaya yansır. Geleneksel yemek kültürünün özelliklerine göre misafirlere sunulan yemekler etnik kökene göre önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

Gıda, maddi kültürün bir örneği olarak, sadece insanlarda manevi zevk yaratmakla kalmaz, aynı zamanda insanların kökenlerini, tarihini ve

psikolojisini de oluşturur. Etnik kimliği oluşturan bileşenlerden olan yemek, her etnik grubun yerli kültürünün ana göstergesidir. Küresel kentsel standartların dünyada hızla yayıldığı bir dönemde, yemekte oluşan etnik kimlik maddi kültürün diğer öğelerinden, örneğin giyim ve konut yerleşimine kıyasla daha fazla korunur. Farklı halkların mutfağının temelini oluşturan yemek ürünleri, onların işleme yöntemleri, gelenek ve ritüelleri ile doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilidir ve geleneksel kültürün diğer yönlerinde halkların tarihi ve kültürel özelliklerini yansıtır. Dünyanın her yerinde tarım ve hayvancılık ürünlerinin kullanım özellikleri bölgeler üzere birbirinden farklılık göstermektedir.

Malum olduğu üzere Doğu Asya'daki pirinç, Amerika'daki mısır, Avrupa ve Batı Asya'daki buğday sadece etnik gruplar değil, hatta çeşitli kıtalar arasındaki gıdaların karşılıklı zenginleşmesine sebep oluyor. Bir halk içerisinde yaratılan yemeklerin çoğu günlük iletişim sırasında yavaş yavaş başkalarına yayılır ve yerel içeriklerini kaybeder. Örnek olarak, Kafkasya halkları arasında popüler olan yiyeceklerden bahsedebiliriz: pilav, mantı, hangel kebab vb. Her halkın ismini kendi ile beraber taşıyan yemekleri var. Alman ekmeği, Özbek ekmeği veya pilavı, Ukrayna mutfağının dünyaca bilinen en önemli yemeği bors (borscht çorbası), Fransa (makarun, kurasan) ve İtalya tatlılarıyla daha ünlüdür.

Tahir Emiraslanov (2018: 12) konu ile ilgili yazıyor: "Haçlı Seferleri öncesinde halkımızın yaşadığı bölgelerde büyük bir mutfak kültürü oluşturulmuş ve bu sonralar da sürdürülmüştür". Birçok padişah ve sultan sarayında, kapsamlı ve derinlemesine bilgiye sahip uzman aşçılar ve şekerlemeciler çalışmaktaydı. Yemek kitapları genellikle eğitimli insanların toplandığı saraylarda yazılabilirdi. Saraylar ise sadece devletin olduğu yerlerde bulunuyordu.

Misafirlere ikram edilen yemekler Azerbaycan için aynı olsa da, bölgelere göre pişirme yöntemleri farklılıklar gösterir. Azerbaycan'ın tüm bölgelerinde ana yemeklerin başında plov (pilav) gelir. Bakü şehrinin meşhur yemekleri düşbere, qutab, plov (pilav), Şeki Şehri'nde ünlü olan dopu dolması, (sarma - özel kil kaplarda pişirilir) Salyan Şehrinin yemeklerinden balıq dolması, (balık sarma) Ordubad bölgesinin yemeklerinden loby şorbası, (maş çorbası- et veya kavurma ile hazırlanır) Ordubad qayğanağı, Ordubad küftesi, (Ordubad köftesi) Göyçay bölgesi döşemeli, narlı plov (nar pilav), Kelbecer bölgesinin meşhur yemeği ise cöngə qovurma (et kavurma) vb mutfak kültürünün ne kadar zengin olduğunu göstermektedir. Azerbaycan mutfağında kebabların özel bir yeri vardır. Farklı bölgelerde çeşitli kebablar lüle kebab, tike kebab, basdırma kebab, tava kebab vb pişirilir.

Azerbaycan düğünlerinde kural olarak misafirler için özel masalar açılırdı. Abşeron'daki düğün geleneklerinden birisine "nişanaşı" denir. Bu geleneğe göre damadın evinden kız evine pilav veya pilavı yapmak için gereken malzemeler (pirinç, et, tereyağı vb.), aynı zamanda yaprak sarması

götürülmesi gerekiyor. Kız evi gelen misafirlere hediye veriyor. Bu gelenek Ramazan bayramında da görülür. Damat evinden kız evine misafirliğe gider ve bayram hediyeleri götürülür. Hediye ağırlıklı olarak bayram pilavı ve çeşitli meyvelerden oluşuyor.

4. Misafirperverlikte Davet Kültürü

Halk tarafından yaratılan her gelenek ve görenek, ulusal değer uzun ömürlü olmuştur. İnsanlar, ilk önce, halk tarafından düzenlenen törenlerin doğal olduğuna inandılar ve onları özel bir şekilde kutladılar. Bu durumda ulusal gelenek ve göreneklere sembolik öğeler oluşmuştur.

İnsan ahlak ve maneviyatının bir parçası olan bu faktörler misafirperverlik sisteminde özel bir öneme sahiptir. Misafir gitmenin iki türü mevcuttur. İlki davetli olarak misafir gitmektir, ikincisi, beklenmedik zamanda gelen misafirdir.

Davetlerin tören kültüründe önemli bir yeri vardır. Düzenlenen bir buluşmaya davet edilmek ve davetle katılmak, davet edilmemek, hatta davet edilmesine rağmen katılmamak etik anlamda önemli faktörler arasındadır. Dede Korkut metinlerinden malumdur ki tüm Oğuzlar hem Bayandur Han, hem de Salur Kazan tarafından düzenlenen toplantılara davet edilmişti. Katılım zorunludur; katılım sadakatin bir simgesidir, katılmamak ise isyana neden olmaktadır.

Bu, Türk halklarının yerli kültüründe misafirin konumunu, statüsünü ve kabul şeklini belirler. Bu anlamda misafirlerin kabulü ve yolcu edilmesi davet olgusu içerisinde gerçekleştirilmektedir. Misafirler, hem düğünlere, hem de yas törenlerine davet edilirdi. Fakat, yas töreninde misafir ağırlama ev sahibi değil, akrabalar tarafından gerçekleştirilir. Bu gelenek geçmişte vardı ve günümüzde unutulmuş yönleri mevcuttur. Örneğin evde bir yas töreni olduğunda, akraba, tanıdık, komşu ev sahibine maddi ve manevi destek amacıyla beraberlik, paylaşma, yardımlaşma gibi değerler öne çıkar. Azerbaycan'ın birçok yerinde düğünlere davetin yanı sıra, misafirler yas törenlerine, özellikle de rahmetlinin kırk törenine davet mevcuttur.

5. Bulgular

Etnik kimlik gerçek ve değişmeyen bir süreçtir. Elbette modern dönemde her birey geçmişini unutmamak üzere, aynı zamanda yeni oluşan değerlere karşı olumlu bir tutum içindedir. Bu etki, sekülerleşme-modernleşmenin karşılıklı ilişkisini bir kez daha kanıtlamaktadır. Yani toplum, geçmiş değerlere saygı duyularak modernleştirilebilir.

Yukarıda verilen bilgilere göre, burada öncelikli mesele geleneksel toplumda misafirperverlik geleneğinin oluşması ve modern toplumda yaşanan hızlı transformasyon sürecidir. Kültürel bağlamda transformasyon sürecinin yönü elbette her toplumda bireyin yaşam tarzına, düşünce biçiminin öznel ve nesnel faktörlere bağlılığına göre değişir. Dönüşüm sürecinde zaman ve insan faktörleri öncelik gösterir.

Sonuç

Sonuç olarak toplumda ve ailede misafirperverlik üzerindeki kısıtlamaların binlerce yıl öncesine dayandığı söylenebilir. Aile bireylerinden farklı olarak, misafire karşı yapılan farklılıklar zaman zaman düşünürler tarafından ön plana çıkarılmış, bazen eleştirilmiş, bazen övülmüştür. Modern dönemde bilimsel ve teknolojik gelişmeler sebebiyle yıpranmaya maruz kalan gelenekler yanı sıra akrabalık, komşuluk, misafirperverlik vb. ilişkiler hissedilmeden köklerinden uzaklaşmaktadır.

Modern dünya süreçleri, her milletin geleneklerinin değişmeden kalması mümkün olmayan tarihi, ekonomik ve siyasi ilişkilerini ve bu ilişkilerin kurulduğu koşulları düzenleyen bir sistemdir. Bu açıdan bakıldığında dünya halkları ve onlarda yaşanan önemli dönüşümler törenlerin yapısına net bir şekilde yansır.

Sonuç itibarıyla misafirperverlik geleneğinde ne kadar innovasyon örnekler olursa olsun, misafiri evde ağırlamak faktörü sabit kalmalıdır. Bu değişiklik dönemle ilgilidir. Her alandaki gelişme, misafirperverlik alışkanlıklarının değişmesine yol açmaktadır. Böylelikle, her milletin sosyal yaşam donanımını oluşturan misafirperverlik, yenilenen gelenek ve göreneklerle gelişerek, etnik grupların etnik kimliğinin bir göstergesi olarak belirleyici bir rol oynamıştır.

KAYNAKÇA

- Aleksandr Düma (1985). *Qafqaz eseri*. (Fransız dilinde tercüme: Q. Paşayev, H. Abbasov), Bakı.
- Azərbaycan etnoqrafiyası* (2007). Üç cildde, 2-3. cild, Bakı: Şerg-Gerb.
- Bünyadova, Ş. (2005). *Azərbaycan qonaqpərvərliyi*, Bakı: Elm.
- Eliyeva, M. (2010). *C. Memmedquluzadə yaradıcılığında xalq məişəti (Etnoqrafik tədqiqat)*, Bakı.
- Emiraslanov, T. (2018). *Azərbaycan mətbəxi*. Bakı: Elm və təhsil,
- Qılman, İ. (2006). *Bakı və Bakılılar*. Bakı. Nurlar.
- Mustafayev, A. (2009). *Azərbaycanın maddi mədəniyyət tarixi (Etnoqrafik materiallar əsasında tipoloji tədqiqat)*. Bakı: «Bakı Universiteti» nəşriyyatı,
- Азербайджанцы. (Azərbaydjantsı) (2017). отв. ред. А. Мамедли, Л.Т. Соловьева; Институт этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо-Маклая РАН; Национальная академия наук Азербайджана; Институт археологии и этнографии НАН Азербайджана. (Mammedli, A. vd, İstitut etnologii i antropologii imeni N N. Mikluho Maklaya RAN, Natsionalnaya Akademiya Nauk Azerbaydjana; İstitut Arxeologii i etnografii NAN) - M.: Nauka,.
- Кулиева, Н. (Guliyeva, N.) (2011). Современная сельская семья и семейный быт в Азербайджане. (Sovremennaya selskaya semya i semeyniy bit v Azerbaydjane) Баку.
- Кушнер, П.И. (Кнышев). (Kuşner, P. İ.) (1949). "Этническая граница и этническая (этнографическая) территория". (Etniçeskaya qranitsa i

etnikeskaya territoriya) Советская Этнография. 6: (Sovetskaya etnografiya). Moskova-Leningrad. 47-54.

Легкобытов, В. (Leqkobitov, V.) (1836б). Кубинская провинция // (Kubinskaya provintsya) ОРВЗК. СПб., Ч. 4.

Легкобытов В. (1836а). Ширванская провинция (Şirvanskaya provintsya) // ОРВЗК. СПб.. Ч. 3.

Платонов, Ю.П. vd (1993). Этническая социальная психология. (Etnikeskaya sotsialnaya psixologiya), СПб., 40-41.

Хатисов, К. (Xatisov, K.) (1894). Кустарные промыслы Закавказского края. - Отчеты и исследования по кустарной промышленности в России, (Kustarniye promislı Zakavkazskogo kraı: - Otçotı i isledovaniya po kustarnoy promişlennosti v Rossii) т. II. (2) СПб.,

Шнитников, Ф.А. (Şnitnikov, F. A.). (1958). Описание Кубинской провинции. 1832 г. // История, география и этнография Дагестана XVIII-XIX вв: Архивные материалы. (Opisaniye Kubinskoı provintsii 1832 y. İstoriya, geografiya i etnografiya Dagestana XVIII-XIX yy). Moskova.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiđi Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

İzinler ve Etik Kurul Belgesi/Permissions and Ethics Committee Certificate: Azərbaycan Milli İlimler Akademisi, Milli Azərbaycan Tarihi Müzesi, Etnografiya bölümü, 08 Nisan, 2021 Numara 3. / *Azerbaijan National Academy of Sciences, National Museum of Azerbaijan History, Department of ethnography 08 April, 2021 Number 3.*

Destek ve Teşekkür / Support and Acknowledgment: Makalede kullanılan müze eserleri resimlerine göre Milli Azərbaycan Tarihi Müzesine teşekkür ederim. Ayrıca tez danışmanına makaleni okuyup pozitif fikir söylediği için teşekkür ederim. / I would like to thank the Azerbaijan National History Museum for the pictures of the museum artifacts used in the article. I would also like to thank my thesis advisor for reading my article and giving his/her opinions.

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the author regarding the research, authorship or publication of this article.*